

НОВ БЪЛГАРСКИ УНИВЕРСИТЕТ

Департамент “История”

юбилейна конференция,

посветена на 85-годишнината на ст.н.с. Магдалина Станчева

КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО В СЪВРЕМЕННИЯ ГРАД

30 октомври 2009 г.

CULTURAL ROUTES IN THE HISTORIC TOWN. NATURE AND TYPES.

Assist. Prof. arch. Donika Georgieva

History and Theory of Architecture Department,

Faculty of Architecture, University of Architecture, Civil Engineering and Geodesy

Abstract

Internationally recognised as specific (comparatively new) kind of cultural heritage, the cultural routes bind cultural (tangible and intangible) and natural values in integral systems with complex relationships. In spite of the accumulated experience, the problematic of the cultural routes in the historic town is still insufficiently studied. The topic is especially actual also for Bulgaria – a country with multilayered cultural heritage in the settlements, through which they are capable to enhance exchange of ideas, knowledge and values. Unfortunately, the cultural routes are yet inadequately appreciated in our country. If we ignore the aspect of the cultural routes in the historic town, we ignore a part of its cultural heritage. In order to adequately approach this value of new type, however, it is necessary to know it.

The nature of the cultural routes in the historic town is examined. The thesis that they express part of the key relationships between the structural values and intangible aspects in the historical town is developed. The following definition of the author for the notion ***cultural route in the historic town*** is formulated: ***a type of cultural heritage – complex and dynamic system that is synthesising values and relationships in the historic town, and is organised along traditional direction in the town, vivid even today.*** The structure of the cultural routes in the historic towns is defined – determined by particular heritage elements and relations. Their content is brought out, defined by their structure as a system and the qualities it carries. A classification for types of cultural routes in the historic town is proposed, based namely on their specific qualities.

A growing concern on the significance of the cultural routes in the historic towns is expected – a complex value that works according its own logic. They possess considerable potential and could stimulate the integrated conservation of the historic town. They could also contribute to the sustainable urban development and effective use of the heritage.

КУЛТУРНИТЕ МАРШРУТИ В ИСТОРИЧЕСКИЯ ГРАД. СЪЩНОСТ И ВИДОВЕ

ст. ас. арх. Доника Георгиева

*катедра “История и теория на архитектурата”,
Архитектурен факултет, Университет по архитектура, строителство и геодезия*

Въведение

В светлината на еволюцията на представите за културното наследство все повече се изяснява културната стойност на Пътя. В резултат на близо двадесетгодишна работа, постепенно се формира идеята за *културните маршрути* като нов вид ценност – цялостна система, която се характеризира с три здраво обвързани елемента: традиционни направления; културни и природни ценности; функция и тема¹.

Въпреки това, проблематиката за културните маршрути на най-ниското териториално ниво – в историческия град – е все още недостатъчно проучвана. Темата е особено актуална и за България. Като държава на кръстопът с вековно минало, селищата ни са акумулирали многопластово културно наследство, чрез което са способни да отразяват обмен на идеи, знания и ценности. За съжаление, обаче, историческите ни градове и градски центрове днес са застрашени от деструкция, провокирана от бързите темпове на развитие. Заедно с това, макар и признати на международно ниво,² културните маршрути все още не са адекватно оценени у нас. Игнорирайки аспекта на културните маршрути в историческия град се игнорира и част от неговото културно наследство.

Културни маршрути в историческия град. Същност

Темата за културните маршрути на най-ниско териториално ниво е непосредствено обвързана със съвременните разбирания за историческия град – комплексно наследство, което обединява материални и нематериални следи³ и създава за своите жители уникална среда на *културен континюитет*⁴. Вашингтонската харта насочва вниманието към основните структурни стойности на историческия град, подлежащи на опазване:

- Градска улично-квартална структура – т.е. взаимоотношенията между уличната мрежа и кварталите, които тя оформя;
- Възимоотношенията между застроени, озеленени и открити пространства;
- Архитектурата на града – т.е. взаимоотношенията между външния изглед, интериора и ектериора на сградите, дефинирани от градския мащаб, от топологията, размера, стила, конструкцията, материалите, цветовете и украсата на сградите;

Тук бихме могли да добавим и местните строителни традиции. Тясно свързани с нематериалния аспект при изграждането на сградите, те се асоциират и с материалите и технологията на строителство и така представят материалния израз на развитието на разнообразието от архитектурни стилове в урбанистичната структура.

- Възимоотношенията между града и заобикалящата го среда;

В този смисъл, днес все повече обект на внимание и изследване са и характерни погледи и панорамните гледки, които разкрива историческия град.

- Различните функции, придобити от историческия град в процеса на неговото развитие.

По смисъла на Вашингтонската харта, тези структурни стойности обхващат както материалните, така и свързаните с тях "духовни" елементи, които ги отразяват. На тази база и предвид разширеното понятие за културно наследство днес, към стойностите на историческия град следва да се добавят и ключови ценности, изявяващи предимно нематериалния аспект на живота в града:

- Креативни пространства (*espaces créatifs*)⁵ – градски културни средища, интегриращи наследената среда и културния живот – традиционните носители и генератори на живата градска култура, на най-съвременните форми на изкуство.
- Градски легенди, традиции и места на паметта – специфични местни предания, ритуали, навици, умения, спомени, които са предавани от поколение на поколение, обогатявали са се в течение на времето и днес са част от градската култура.
- Жителите – населението на историческия град, което е носител на специфична жива градска памет и гарантира приемствеността.

Културните качества на историческия град се базират именно на сложните взаимоотношения между структурните му стойности (по смисъла на Вашингтонската харта) и изброените нематериални аспекти. Те могат да се систематизират в няколко групи **ключови взаимоотношения в историческия град**:

(1) структурни и комуникационни – свързани с градската тъкан, с отношенията между уличната мрежа и кварталите, които тя оформя;

(2) пространствени и композиционни – свързани с взаимоотношенията между отделните материални ценности (мащаб, стил, материал, цвят), между застроени, озеленени и открити пространства, между историческия град и заобикалящата го среда;

(3) културни и социални – свързани с взаимоотношенията между нематериалните ценности, между жителите, културния живот и разнообразните дейности в града;

(4) функционални – свързани с взаимоотношенията между разнообразни функции – такива, които са предопределили зараждането на града и други, придобити с течение на времето;

(5) исторически (или времеви) – свързани с взаимоотношенията между историческите пластове, както и между различните поколения.

На тази основа се формира тезата, че част от изведените ключови взаимоотношения се изявяват именно от културните маршрути в историческия град, в което се корени и тяхната същност. Формулира се следното определение на автора за понятието **културен маршрут в историческия град: вид културно наследство – комплексна и динамична система, която синтезира ценности и взаимоотношения в историческия град, организирани около традиционно направление в града, жизнено и до днес.**

Културни маршрути в историческия град. Структура и съдържание

Структурата на културните маршрути в историческия град се определя от ценностни елементи и взаимоотношения. Те се организират в единно цяло около традиционни направления в рамките на даден пространствен контекст.

Елементите са основните структурни компоненти: традиционните направления, културните и природни ценности. *Взаимоотношенията* са връзките между елементите: исторически (времеви), пространствени, функционални⁶.

Пространственият контекст е определена територия по протежение на културния маршрут в историческия град, в чийто конкретен обхват не само се ситуират физически материалните и нематериални ценности, свързани с традиционните направления, но и се простират разнообразните взаимоотношения между тях. В този смисъл, конкретните параметри на пространствения контекст са смислово определяеми и не следва механично да се ограничават само до непосредствено прилежащата на културния маршрут в историческия град среда. Той може далеч да я надхвърли във връзка с различни взаимоотношения между ценностите.

Така дефинираната структура на културните маршрути в историческия град ги определя като единна ценност от елементи и взаимоотношения, която функционира със своя логика. Тя е носител на свидетелства за непрекъснато протичащ културен обмен, които са неразделни части от съдържанието на културните маршрути в историческия град. В този смисъл, **културните маршрути по своите структура и съдържание могат да се разглеждат като интегрална културна система (определена от елементи и взаимоотношения) със специфични качества.**

Съдържанието на културните маршрути в историческия град (фиг. 1) се определя от тяхната структура като система и носените от нея качества: жизненост; автентичност; връзки с други културни системи на по-високи и на по-ниски териториални нива; възможност за дефиниране на теми; и интеграционни стойности.

Фиг. 1. Модел на структурата и съдържанието на културния маршрут в историческия град;
© Схема: ст. ас. арх. Доника Георгиева

Видове културни маршрути в историческия град

Дефинирането на видове културни маршрути се базира на определени признаци. Така например, Хартата на ИКОМОС за културни маршрути предлага класификация според: териториалния или културния обхват; целта или функцията; продължителността във времето; структурната конфигурация; естествената среда. На тази база, културните маршрути в историческия град се класифицират като:

- *локални* (на най-ниско териториално ниво – в рамките на историческо селище) според териториалния им обхват;
- *в рамките на един определен културен регион* според културния им обхват;
- *градски (или урбанизирани)* според естествената им среда.

По отношение на видовете културни маршрути в историческия град, една логично изведена класификация може да стъпи на база на техните специфични качества.

(1) Според степента на жизненост, културните маршрути в историческия град могат да бъдат:

- *Развиващи се* – при които процесите на обмен по протежението им продължават активно и днес, към ценностните им елементи се добавят нови и в резултат качествените им характеристики се променят.

Пловдив – град на кръстопът – генерира развиващи се културни маршрути, които разкриват по своето протежение ценности от тракийската, елинистическата и римската епохи, от Средновековието, Османския период, Възраждането, от периода след Освобождението. Обогащаването им продължава и до днес.

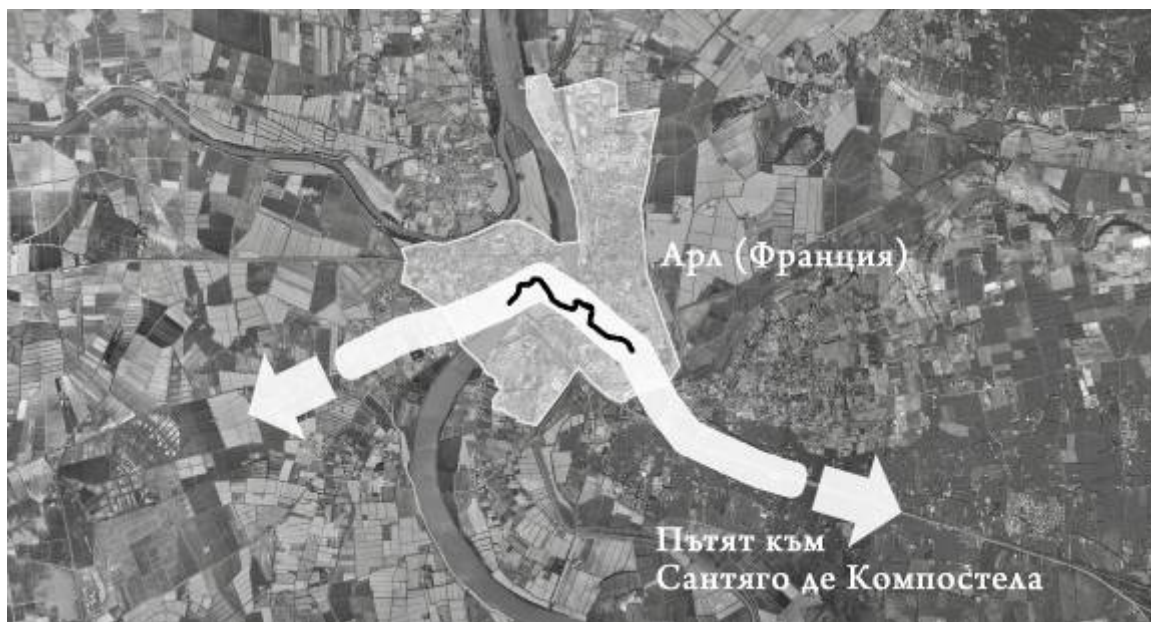
- *Относително статични* – при които процесите на обмен се определят основно от предаване на определена традиция от поколение на поколение, т.е. във времето. Споменът се запазва и съдържанието на културните маршрути не се променя. Евентуалното интегриране на нови ценностни елементи също е подчинено по своя смисъл на съответната традиция.

Пример за относително статичен културен маршрут в исторически град е пътят на литийното шествие в Асеновград, което датира още от началото на XVIII век и до днес е символ на защитата на града от бедствия.

Характерно за този вид културни маршрути в историческия град е, че тяхната съвременна изява обикновено е свързана с повтаряемост на традицията, която е в основата им на определен времеви цикъл.

(2) Според връзките им с културни пътища на по-високи териториални нива, културните маршрути в историческия град могат да бъдат:

- *Фрагменти от културни пътища на по-високо териториално ниво* (фиг. 2) – културни маршрути в историческия град, които са част от културен път с по-голям обхват и влияние. Те носят качествата на големия път, но проектирани на територията на историческия град и повлияни във времето от характеристиките на селището.

Фиг. 2. Културен маршрут в историческия град – фрагмент от културен път на по-високо териториално ниво (Арл);

© Схема: ст. ас. арх. Доника Георгиева; карта: Google Maps

Примери за подобни фрагменти са културните маршрути в историческите ядра на Саламанка (Испания) и Арл (Франция) – интегрални части от *Пътят към Сантяго де Компостела* – ценност, която още от Средновековието до днес играе фундаментална роля в културния обмен между Иберийския полуостров и останалата част на Европа.

- *Фрагменти – генератори на културни пътища от по-високо териториално ниво* – културни маршрути, при които историческият град играе ключова роля при формирането и развитието им. Те могат да се разделят на два подвида:
 - *културни маршрути в историческия град, които генерират развитието на културни пътища, започващи именно от това селище* (фиг. 3)

Фиг. 3. Културен маршрут в историческия град – фрагмент-генератор на културен път от по-високо териториално ниво (Асеновград);
© Схема: ст. ас. арх. Доника Георгиева; карта: Google Maps

За пример отново можем да си послужим с Асеновград, който е генераторът на пътя на традиционното литийното шествие от църквата "Св. Богородица Благовещение" (Рибната църква) в града до Бачковския манастир.

- *културни маршрути в историческия град, които са генераторът на крайната цел на културни пътища от по-високо ниво, т.е. те завършват в това селище* (фиг. 4)

Фиг. 4. Културен маршрут в историческия град – фрагмент-генератор на крайна цел на културен път от по-високо териториално ниво (Сантяго де Компостела);
© Схема: ст. ас. арх. Доника Георгиева; карта: Google Maps

Пример за подобен фрагмент – генератор на крайна цел на културен път в исторически град е Сантяго де Компостела (Испания), чиято катедрала с мощите на Св. Яков е притегателната сила за поклонниците от цяла Европа.

- *Изцяло живеещи в рамките на историческия град* (фиг. 5) – при които културните маршрути се проявяват единствено в селището. Въпреки това те могат да правят смислови връзки с по-високи териториални нива.

Фиг. 5. Културен маршрут в историческия град - изцяло живеещ в рамките на селището (Братислава);

© Схема: ст. ас. арх. Доника Георгиева; карта: Google Maps

Такъв пример е Пътят на кралската коронация в Братислава. Той разкрива ключовите места, свързани с тържествената церемония за коронацията на деветнадесет владетеля на Унгария преди падането ѝ под турска власт. Днес традицията на коронацията оживява всяка година през първата седмица на септември като символ на знаменитото минало на града.

(3) Според тематиката, функцията или предназначението им, културните маршрути в историческия град могат да бъдат:

- *Политематични или многофункционални* – културни маршрути, които са носители на разнообразни теми и функции по своето протежение.

Подобни културни пътища можем да открием в селища с богата история, с многопластови културни следи, свидетели на множество исторически събития, например София, Пловдив, Велико Търново.

- *Монотематични или еднофункционални* – културни маршрути, носители на конкретна тема или функция, възникнали по конкретен повод и продължили развитието си във връзка с определена жива традиция.

Например културните маршрути в Саламанка, Авила, Асеновград са религиозни. Докато културният маршрут в Братислава е подчинен на политическа тема.

Една подобна класификация на културните маршрути в историческия град – на база на качествата на тяхната културна система – играе ключова роля във връзка с дейностите по тяхното адекватно и устойчиво опазване, развитие и използване.

Заклучение

В заключение може да се очаква, че през следващите години все повече ще нараства значението на културните маршрути в историческите градове – комплексна ценност, която функционира със своя логика. Те предлагат един съвременен поглед върху историческите процеси в града и заедно с това са естествената връзка на локалното културно пространство с регионалното и европейското. От тази гледна точка, културните маршрути притежават значителен потенциал и могат да стимулират интегрираното опазване на историческия град, както и да допринесат за устойчивото градско развитие и ефективно използване на наследството за целите на образованието, културния туризъм и други.

Бележки:

Разработката е част от научно изследване *"Идентификация на културни пейзажи и на културни маршрути в историческия град"*, финансирано от Центъра за научни изследвания и проектиране при Университета по архитектура, строителство и геодезия в рамките на проект, селектиран в конкурса за научно-изследователски проекти на общо основание „Наука 2009“ по плана на УАСГ за 2009 година.

¹ **Krestev, T.**, Routes culturelles de l'Europe du sud-est. - *Proceedings of ICOMOS 15th General Assembly and Scientific Symposium*, Xi'an, China, 2005

² The ICOMOS Charter on Cultural Routes, Ratified by the 16th General Assembly of ICOMOS, Quebec (Canada), on 4 October 2008

³ Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas, Washington Charter, ICOMOS, ICOMOS Information, n.2., 1987

⁴ **Cohen, N.** Urban Conservation, s.l., The MIT Press, 1999

⁵ **Troger, K., Saunier, Y.** (eds.), Zoom sur le site historique de Lyon, lieux, sites, événements, acteurs du patrimoine urbain, s.l., Mission site historique de Lyon, 2001

⁶ **Георгиева, Д.** Културните маршрути в историческия град: случаят Пловдив. *Годишник на Регионален исторически музей – Пловдив, Научен форум Пловдивски приноси 2008 – Архитектурното наследство на Пловдив като посредник между историята и съвременността*, Пловдив, 2008, ISSN-1311- 9133, стр. 20-29